

Het Plantijnse Huis : Tempel der boekdrukkunst

Van Guldenpasser tot Gulden Blazoen

Ward Ruyslinck

‘In deze tijd heeft wat men altijd noemde Schoonheid, Schoonheid haar gezicht verbrand’ schreef Nederlands experimenteel dichter nummer één Lucebert. Wie de Schoonheid met ongeschonden gezicht wil ontdekken, moet op een vrije namiddag maar eens het Museum Plantin-Moretus aan de Vrijdagmarkt te Antwerpen inwandelen. De Schoonheid waait hem daar als een eeuwigheidsgeur tegemoet en het zeer persoonlijke standpunt van Jan Greshoff, volgens wie museumbezoek bordeelbezoek is (‘men is alleen gehuwd met het kunstwerk dat men bezit’), verliest er het grootste gedeelte van zijn betrekkelijke waarde.

Hier, in deze vier vleugels met woon- en bedrijfskamers, die de unieke binnenplaats in Vlaams burgerlijke Renaissancestijl omsluiten, beleefde de Zuid-Nederlandse boekdrukkunst haar grootste triomf.

De man, die deze triomf mogelijk maakte, heette Christophe Plantin, vaak vernederlandst – ook door hemzelf – tot Christoffel Plantijn. Hij was een uitgeweken Fransman van nederige afkomst, een ‘homo plebeius,’ zoals hij zichzelf noemde. Ook in zijn latere levensjaren, begunstigd door succes en fortuin, verloochende hij zijn plebejische afkomst niet.

Toen Plantijn zich omstreeks 1550 te Antwerpen vestigde, was de Scheldestad al een druk internationaal centrum van kunsten, handel en nijverheid. De levensader van het 16de-eeuwse Antwerpen was ongetwijfeld de door vele vreemde schepen bezochte haven. Buitenlandse kooplui deden er gouden zaken (Engelse lakenhandel, Duitse handel in metaalproducten en Portugese specerijenhandel) en waar de handel bloeit, bloeit ook het bankwezen : voorname familiegenootschappen uit Zuid-Duitsland (de Fuggere en de Welsers) hadden Antwerpen uitgekozen als het centrum van hun economische activiteit in het Westen. Bovendien had zich in de handelsmetropool een van de grootste boekenmarkten van het vasteland ontwikkeld, in

de registers van de plaatselijke Sint-Lucasgilde waren ten tijde van Plantijn al aardig wat boekdrukkers en -verkopers ingeschreven. De jonge Christoffel wist dus wel wat hij hier kwam zoeken.

Centrum

Nadat hij eerst een tijdlang in de Twaalfmaandenstraat (vlak bij de Beurs) en in de Kammenstraat (de Antwerpse drukkerswijk) had gewerkt, bracht hij in 1576 zijn atelier naar de Vrijdagmarkt over. Deze nieuwe woning, die hij de naam 'De Gulden Passer' gaf, zou hij tot aan zijn dood niet meer verlaten, tenzij voor een verblijf van enkele jaren in Leiden. Na een bescheiden 'début de carrière', onder meer als boekbinder, sloeg de eerste 'meester van de Gulden Passer' al heel gauw zijn vleugels uit en werkte hij zich in vrij korte tijd op tot de belangrijkste drukker 'intra muros', en een van de belangrijkste 'extra muros'. Van overal werd hem wind in de zeilen geblazen, ook door het Spaanse hof, dat hem de titel 'koninklijke aartsdrukker' verleende. Het was overigens in opdracht van Filips II en met de persoonlijke medewerking van diens kapelaan Benedictus Arias Montanus, dat hij in de jaren 1569-1572 zijn wereldberoemde Biblia Polyglotta drukte, een vijftalige bijbel in acht delen. In deze periode had hij niet minder dan 22 persen in gebruik, een fantastisch aantal voor die tijd; de Franse Estienne en de Hollandse Elseviers hebben nooit over meer dan zeven persen beschikt.

Proeflezers

Zijn lijfspreuk on drukkersdevies 'Labore et Constantia' (Door arbeid en standvastigheid), doorgaans samen met de Passer afgebeeld, is de aartsdrukker al die tijd geen ogenblik ontrouw geweest. In de loop van 34 jaar gat hij ongeveer 1.500 werken uit. Statistisch gezien betekent dit een gemiddelde van 50 boeken per jaar. Voorzeker geen peulschilletje, te meer daar de kwaliteit nooit bij de kwantiteit van zijn druksels achterbleef.

Als gefortuneerd man, die hij ondertussen geworden was, kon Plantijn het zich veroorloven, geleerde proeflezers aan zijn huis te verbinden. Kiliaan (Cornelis van Kiel), Theodoor Poelman, Victor Giselin en Frans van Raphelingen, zijn latere schoonzoon en beheerder van het Leidse filiaal, hebben allen enige tijd op de proeflezersbanken van het Plantijnse huis gezeten. Slechts van de proeflezerskamer gescheiden door het privé kantoortje van de drukker, bevindt zich op de benedenverdieping van het museum de met prachtig goudleer behangen kamer van de betaamde Vlaamse humanist Justus Lipsius, huisvriend van de familie Plantijn en Moretus. Een behoorlijk deel van diens werken werd op de huispersen gedrukt.

Als uitgever had Plantijn werkelijk een zeer fijne neus, niet alleen voor het nieuwe en spectaculaire, maar ook voor baanbrekend wetenschappelijk en historisch werk.

Revelatief waren zijn rijk geïllustreerde botanische uitgaven van Dodoens, Clusius en Lobelius. Het Theatrum orbis terrarum of Schouwtoneel van de wereld van Abraham Ortelius (de eerste moderne atlas!) en het anatomisch plaatwerk van Vesalius-Valverde bleken bestsellers te zijn. Het neusje van de zalm op lexicografisch gebied waren de woordenboeken van proeflezer Kiliaan. Diens Schat der Neder-duytscher spraken (1573) vulde als eerste Latijns-Nederlands woordenboek een leemte in de Nederlandse taalwetenschap. Het Misboek van Georges de la Hèle (1578) wordt algemeen beschouwd als een van de monumentaalste en best verzorgde muziekgaven van de 16de eeuw. Plantijn bezorgde ook klassieke zakuitgaven (Horatius, Terentius, Virgilius, Juvenalis) en betoogde in zijn reclame, dat hij hiermede wilde voorzien in de behoefte van de arme student en de mensen die op reis gingen. Een pleidooi voor het pocketboek avant la lettre! Het idee en de argumentatie waren nochtans niet gloednieuw : Aldo Manuzio, stichter van de beroemde Alduspers te Venetië, maakte er driekwart eeuw vóór Plantijn al gebruik van.

Christoffel Plantijn, een man van grote gaven, gunsteling van vorsten en prinsen, uitgever en vriend van de grootste geleerden van zijn tijd, stierf in 1589, Jan Moretus, zijn meest geliefde schoonzoon, volgde hem op en zette de traditie van 'de prins der drukkers' op waardige wijze voort.

Adelstand

Drie eeuwen lang bestuurden zijn afstammelingen van geslacht op geslacht het bloeiende Antwerpse bedrijf. Balthasar I Moretus [kleinzoon van Christoffel Plantijn] verguldde het lichtjes afbladderende blazoën van de familie opnieuw. Onder zijn beheer schitterde de ster van het geslacht Moretus – waarvan het devies luidde 'Stella duce' (Onder geleide van de Ster) – ongemeen hevig. Het artistieke puik van de Gouden Eeuw kwam met hem in betrekking : aan hem wijdde Vondel zijn ode aan de Drukkunst , Anna Roemersdochter Visscher werd door haar kennismaking met de drukker geïnspireerd tot een sonnet in de trant van de 'Schonken' zoals Hooft en Huygens die schreven, en Peter Paul Rubens, het picturaal genie van het Zuiden, werkte tot aan zijn dood als boekillustrator voor zijn vriend Balthasar. Op het einde van de 17de eeuw werden de Moreti in de adelstand verheven en van toen af – het mag een toeval zijn geweest – verbleekte de roem van het huis. In 1876 werd de zaak opgeheven en het complex, samen met het meubilair en de kunstschaten, aangekocht door de Stad Antwerpen. Dankzij dit initiatief bleven een heerlijke patriciërswooning en de relieken van een eerbiedwaardige typografische traditie voor het nageslacht bewaard.

Werkatmosfeer

De Italiaanse geleerde Lodovico Guicciardini, die ten tijde van Plantijn het Antwerpse atelier bezocht, drukte naderhand in een van zijn werken zijn verbazing uit over de enorme bedrijvigheid die er heerste. Ook de huidige bezoeker van het museum kan zich die drukte nog best voorstellen. De persen liggen weliswaar stil en degenen die ze bedienden zijn inmiddels tot borstbeelden versteend maar toch krijgt men over het algemeen de indruk, dat het werk slechts heel even onderbroken werd. Vooral in de 'bedrijfssector' – het atelier, de lettergieterij, de boekwinkel, het kantoor en de proeflezerskamer – is de werkatmosfeer nog voelbaar aanwezig. Is de atmosfeer in de privé vertrekken van de Moreti (de salons, de slaapkamer, de oude Vlaamse keuken) totaal anders, ook daar schijnt in het carré van muurtapijten, schilderijen en stijlmeubelen nog iets na te ruizen van het froufrou van de hoepelrokken. Alles ademt er de cultuur en de aristocratische status van de vroegere bewoners uit. 'Mais où sont les neiges d'antan?' zuchtte Villon, tijdgenoot van Gutenberg, in zijn 'Ballade des dames du temps jadis'.

De sneeuw van Villon is echter verdonkerd tot patina : het patina van 'la plus belle époque'. Een blik door de glas-in-loodramen op de wilde wijngaard, die langs het spalier aan de westelijke vleugel omhoogrankt, herinnert aan het sonnet 'Christophorus Plantinus' van Karel van den Oever, aan 't krielend wijngaardloof' dat de Vlaamse dichter met zoveel verve bezong na een bezoek aan het huis.

Zelfs wie Belcampo's verhaal 'Het museum hebben gelezen' hoeven zich door het vooruitzicht van praatzieke suppoosten niet te laten afbrengen van een bezoek aan de Antwerpse tempel der boekdrukkunst. Een speciale attractie wacht hen overigens: zij kunnen er worden rondgeleid door ... meester-drukker Plantijn. Geen gekostumeerde vertoning, neen. Maar een draagbare bandopname met commentaar in de ik-vorm.

Opgelet, maandag is sluitingsdag. Iedere andere dag staan de deuren open, van 10 tot 4 uur (winterregeling) en van 10 tot 5 uur (zomerregeling).